

Művészbiográfia a klasszikus antikvitásban

A *Richard Fletcher* és *Johanna Hanink* szerkesztésében megjelent tanulmánykötet a legkevésbé sem törekszik arra, hogy az antikvitás költőinek, képzőművészeinek és egyéb alkotó személyiségeinek az úgynevezett 'valódi' életét rekonstruálja. A tizenhárom esettanulmányból felépülő könyv alapvetése a narratológiából ismert tézis, mely szerint a biográfia nem rekonstrukció, hanem cselekvés, melynek során az alkotó individuuum életrajzát előállító aktus maga is tudatosan alkotó cselekvést konstituál. Az öt tematikus fejezetbe rendeződő tanulmányok címükkel is világosan mutatják, hogy a kötet szerkesztés szempontja a biográfiához való mindenkori alkotói és befogadói viszony. Az elemzések mindeközben nemcsak az antik biográfiai irodalom működésére vetnek fényt, hanem annak az antikvitás időkeretén messze túlmutató hatástörténetére is kitékintenek: a vizsgálat időkerete *Homérostól Vasari vitáin át Freudig és Tom Stoppard* szövegvilágáig ível.

Az I. fejezetet alkotó két tanulmány (*Part I. Opening remarks*) az egész kötet irodalomelméleti alapvetését és irodalomtörténeti kontextusát tárgyalja. A szerkesztőpáros *Johanna Hanink* és *Richard Fletcher* kötetnyitó tanulmánya (*Chapter 1. Orientation: what we mean by 'creative lives'*) mindennekfelett a biográfia fikcionalitását hangsúlyozza, majd a téma recepciótörténetének áttekintése után, illetve annak kontextusában helyezi el a maguk kötetének ambícióját. Eszerint a tanulmánykötet az antik biográfiai munkáknak a kreatív dimenziójára fókuszál, kettős értelemben: a biográfiára mint alkotó processzusra, és a biográfiára mint ami mindig és szükségképpen a recepció aktusa és dokumentuma.

Constanze Güthenke tudománytörténeti kontextusban helyezi el a biográfiát mint a kutatás tárgyát (*Chapter 2. 'Lives' as parameter: the privileging of ancient lives as a Category of research, C. 1900*). *Wilhelm von Humboldt* 1793-ban keltezett esszéjétől *Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff* 1919-es Platon-monográfiájáig ível az antik biográfiai irodalom recepció-történetének elemző áttekintése, amelynek folyamatában *Güthenke* a klasszika-filológia és általában az ókortudomány mindenkori

társadalmi és tudományos megítélésének az alakulástörténetét, annak a megmutatkozását láttatja.

A második fejezet (*Part II. Reviving dead poets*) két terjedelmes elemzése lényegében ugyanazt a kérdéskört járja be: azt, ahogyan az antik költő mintegy láthatóvá válik a késő antikvitás és a rá következő századok költői szövegeiben avagy szövegein. Barbara Graziosi (*Chapter 3. Close encounters with the ancient poets*) az antik költők és későbbi csodálóik kapcsolatát saját aspektusból közelíti meg. Azt az (auto)biografikus impulzust kutatja, amely megalkotja az antik költőt egy másiknak a saját imágójában, és amelynek eredményeként megtörténik az antik költő felismerése a saját énjében. Graziosi ezt az impulzust az irodalmi recepció módjának tekinti, és három esetét vizsgálja behatóan: *Theokritos* epigrammáját, amely *Anakreón* szobrára reflektál, Petrarca Homéroszhoz írott levelét és a Nobel díjas itáliai költőnek, *Salvatore Quasimodónak* Aischylost invokáló költeményét.

Andrew Laird tanulmánya (*Chapter 4. Recognizing Virgil*) a már könyvtárnyi irodalommal rendelkező Vergilius-recepciónak, sőt magának Vergiliusnak is egy újabb arcát mutatja meg azáltal, hogy az idolszerű Vergilius-portréhoz más módszerrel közelít. Az életmű megalkotásában és befogadásában a költő személyes jelenlétének a fontosságát hangsúlyozza, és a Vergilius-recepciót a költő biográfiai konstrukcióival szoros összefüggésben vizsgálja. A reneszánsz és kora újkori szövegekben megjelenített Vergilius; a Vergilius 'végrendelete' néven elhíresült életrajzi mozzanat elemzése Suetonius *vitájában*, valamint Servius és Donatus kommentárjában, majd Fulgentius és Augustinus allúzióiban; végül a költői biográfia megmutatkozása Vergilius korához igen közeli szövegekben mind-mind a költő karakterének jelenlétére és „megszólaló” hangjára irányítják, egyben intik a befogadói figyelmet.

A kötet harmadik fejezetének (*Part III. Lives in unexpected places*) tanulmányait a biográfia-írás kevésbé tradicionális formái szervezik egységbe. *Anna Uhling* Aristoteléstől származtatott elméleti alapvetése a fejezet mindhárom tanulmányára érvényesíthető: a biográfia formája éppen olyan fontos, mint az abban elbeszélt tartalom. Uhling (*Chapter 5. A poetic possession: Pindar's Lives of the poets*) Pindaros önéletrajzi részletekben bővelkedő líráját elemzi, azonban nem annak önreflexív, hanem a költőelődöket, kiemelten Archilochost és Homéroszt megidéző részleteit. Az elemzett részletek nem a hagyományos értelemben vett 'bioi', hanem a költő által kisajátított és a tulajdonaként kezelt modellek, amelyekben a maga szerzői alakját konstruálta meg.

Johanna Hanink elemzése (*Chapter 6. What's in a Life? Some forgotten faces in Euripides*) hasonló konklúzióhoz vezet. A vizsgált két anekdota tökéletesen szembemegy az Euripidésről töretlenül és megingathatatlanul hagyományozódó képpel a költő aszociális és nőgyűlölő természetéről. Hanink bravúros és szellemes elemzése nemcsak arra világít rá, hogy milyen veszélyekkel jár, ha a (tragédia)költő életét azonosítjuk a szövegeivel, hanem – összhangban az előző tanulmányokkal – arra a kreativitásra is, amellyel Aristophanéstól kezdve Aristotelésen és Lycurgoson át a modern mikológiaiáig mindenki úgy használja és formálja Euripidés 'életét', hogy az végül a formáló önképévé, az ő etikai–politikai preferenciáinak a megtestesítőjévé lesz.

Epigráfiai biográfia és biográfiai epigráfia a klasszikus és a hellénisztikus korban – ez a tárgya *Polly Low* tanulmányának (*Chapter 7. Lives from stone: epigraphy and biography in classical and hellenistic Greece*), amely az irodalmi szövegekben hivatkozott vagy idézett feliratokat (pl. Plutarchos és Diogenés Laertios életrajzaiban), költő-epitáfiumokat (pl. az Aischylos-bios), valamint a főként a Kr. e. III. századra jellemző tiszteleti szövegeket, ill. feliratokat teszi vizsgálat tárgyává. A görög feliratokat eredendően a biográfiainak tekinthető adatoknak és információknak a teljes hiánya jellemezte, helyettük az etikai értékeként fölfogható tetteket sorolták fel. Miközben jól megfigyelhető a hellénizmusban bekövetkező elmozdulás a biográfiai epigráfia és tiszteleti szövegek irányába, egy valami nem változik a hellén vagy hellénisztikus kultúrában: az életrajzok mindenkifelett politikai 'életek' maradnak. Bár a feliratos szövegek ugyanúgy kreáltak, mint a költő- és filozófus életrajzok, legfőbb szempontjuk ugyanaz: a polisz érdeke. Kizárólag olyan személyeket örökítenek meg, akik a polisz jólétéért tevékenykedtek, és kizárólag olyan tetteiket, amelyekkel ezt az ambíciót meg is valósították.

A negyedik fejezet (*Part IV. Laughing matters and Lives of mind*) tanulmányai nem a költő-, hanem a filozófus-életrajzok köré szerveződnek. Az antik biográfia egyik legelismertebb kutatója, *Mary Lefkowitz* elemzése (*Chapter 8. On bees, poets and Plato: ancient biographers' representations of the creative process*) a költő-életrajzokban gyakori toposznak, a még gyermek majdani poéta ajkaira mézet vagy a szájába lépet rakó méhnek egy filozófus-, nevezetesen a Platón-biosban regisztrált megjelenésére keres magyarázatot.

Kurt Lampe (*Chapter 9. The life of Aristippus in the Socratic epistles: three interpretations*) és *Richard Fletcher* (*Chapter 10. Imagination dead imagine: Diogenes Laertius' work of mourning*) hermeneutikai vizsgálá-

ta filozófiai etikai tanítás és irodalmi fikció, filozófia és biográfia, illetve gyász és humor kérdéskörében elemzi a római császárkor két szöveggörpuzát. Lampe elemzésének tárgya egy Kr. u. II–III. századra datált, ismeretlen szerzőjű fiktív levélgyűjtemény, mely Sókratés követőinek a mester halála után egymással folytatott „levelezését” tartalmazza. A tanulmány e szókratikus levélgyűjteményből a kyrénéi filozófiai iskola alapítójának, Aristipposnak tulajdonított szövegekben kísérli meg feltárni a pszeudoepisztolgráfia biográfiai aspektusát.

Fletcher tanulmánya Diogenés Laertiosnak (magyarul) *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei* című, műfajilag is rendkívül összetett narratívájának speciális komponensét elemzi. A Friedrich Nietzsche által *Sepulchralinschriften*-nek elnevezett részleteket, vagyis Diogenés saját költeményeit, amelyeket az elbeszélő a filozófusok életrajzát lezáró haláluk leírásába illesztett bele. A diogenési narratíváknak a sepulchrális költészet toposzai és műfaji konvenciói felől közelítő elemzése rámutat e szövegek kétarcúságára: a halál és a gyász aktusának egyszerre biográfiai és filozófiai vonatkozásaira.

A kötetzáró fejezet (*Part V. Portraits of the artist*) három tanulmányát nemcsak a tematika, hanem a megközelítés módja is rendkívül izgalmassá teszi. *Pauline A. Leven* tanulmánya az antik zene mesterei (*Chapter 11. 'It is Orpheus when there is singing': the mythical fabric of musical lives*), *Verity Platt* a képzőművészek (*Chapter 12. The artist as anecdote: creating creators in ancient texts and modern art history*) biográfiájának a genezisést narratív és társadalomtörténeti kontextusban vizsgálja, míg *Miriam Leonard* a – nem csak, de elsősorban antik – művészéletrajzok keletkezéstörténetének pszichoanalitikus értelmezését nyújtja (*Chapter 13. Freud and the biography of antiquity*).

Leven a *mousiké* mestereinek különféle szövegfajtákból rekonstruált biográfiai sémáját egyetlen alapító történetre, a mitikus Orpheus 'biográfiájára', annak három kiemelkedő motívumára vezeti vissza: a zene ereje, a szerelem és a halál. A mítosz továbbélését az elsősorban anekdotikus narratívákban e három sarkalatos motívumból, azoknak a folyamatos jelenlétéből vezeti le, ami egyben az 'óstörténet" vázának a kontinuitását biztosítja.

Platt az elemzését a művészettörténet-írás és a képzőművészek alapvetően anekdotákból felépülő biográfiájának az antikvitástól a múlt századig ívelő kutatástörténeti áttekintésére alapozza. A folyamat értékelése és a művészanekdoták tipológiai elemzése olyan konklúzióval zárul, amely határozott hangsúlyáthelyezést jelent a téma tudományos konszenzusához képest. Platt azt hangsúlyozza, hogy a művészanekdotákban a festőnek vagy

a szobrásznak nem az élete, hanem az alkotói tevékenysége a jelentős. Az anekdotákban a mester kreatív tevékenysége kap hangsúlyt: az alkotás akusának technikai, esztétikai és etikai kihívásai.

Miriam Leonard elemzése egy különleges történetből, Leonardo da Vinci feljegyzéseinek egyetlen biográfiai vonatkozású részletéből, tehát nem más valakinek az írásában fennmaradt, hanem autobiografikus anekdotájából indul ki. A tanulmány a gyermekkori emlékek, azok ismétlődő motívumainak és a mnemotechnikának az összefüggéseit taglalja Freud pszichoanalitikus teóriája alapján. A freudi pszichoanalízis eredményét alkalmazza a művész-biográfiára, és azt hangsúlyozza, hogy a biográfia bizonyos narratív minták univerzális volta mellett figyelmet fordít a művészi individuumba, a művész és alkotása specifikumára is.

A kreativitás mint gondolkodás és tevékenység — az itt ismertetett kötet ezt járja körül, figyelmét alapvetően az antikvitásra korlátozva, de olykor azon túllépve, egyszersem így rámutatva annak megkerülhetetlen voltára. Az ókor-, az irodalom- és a kultúratudomány teljes eszköztárát felhasználva elemzi és értelmezi a biográfia és a művészanekdota kérdéskörét. A regisztrált megfigyelések, a feltárt összefüggések és azok értelmezései megalapozottak és invenciózusak. Nem kevésbé kreatívak, mint a mesterek, akiknek az életét és alkotó tevékenységét a tanulmánykötet életre kelti.

Richard Fletcher, Johanna Hanink (szerk.): *Creative Lives in Classical Antiquity. Poets, Artists and Biography* (Alkotó életek a klasszikus antikvitásban. Költők, művészek és biográfia). Cambridge Classical Studies. Cambridge University Press, Cambridge 2016, 375 o. ISBN 978-1-107-15908-2

Darab Ágnes